
Господарське право; господарсько-процесуальне право

УДК 346.21

DOI 10.33244/2617-4154.4(13).2023.9-16

О. І. Боднарчук,*канд. юрид. наук, доцент,**доцент кафедри публічного права**e-mail: 2406oksana@ukr.net***ORCID ID 0000-0002-4451-2396;****І. Л. Олійник,***здобувач,**Державний податковий університет**e-mail: ira.oliynyk2003@gmail.com***ORSID ID 0009-0000-2014-7649**

ПРАВОВИЙ СТАТУС СУБ'ЄКТІВ НЕКОМЕРЦІЙНОЇ ГОСПОДАРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ

У статті розглянуто правовий статус суб'єктів некомерційної господарської діяльності. Зазначено, що некомерційні організації є важливою складовою нашого сучасного громадянського суспільства, адже зазначається їхній важливий внесок у суспільний розвиток та економіку країни. Особливістю некомерційної господарської діяльності є відсутність прибуткової мети. Визначено розуміння такої правової категорії, як «суб'єкт некомерційної діяльності» та проаналізовано його стан у сучасній правовій дійсності України. Досліджено розвиток поняття та його появу в українській правовій науці. Окрема увага приділена впливу введення режиму воєнного стану на правову категорію суб'єктів некомерційної господарської діяльності. Розглянуто важливу роль некомерційних організацій, які здійснюються суб'єктами господарювання державного або комунального секторів економіки в галузях (видах діяльності), у яких заборонено підприємництво, на основі рішення відповідного органу державної влади або органу місцевого самоврядування. Наголошено, що основною відмінністю некомерційної господарської діяльності є відсутність прибуткової мети. З'ясовано роль благодійних і неприбуткових організацій у сучасному правовому полі України. Відзначено, що ці організації відіграють важливу роль у наданні допомоги фізичним особам та іншим організаціям для досягнення благодійних цілей та забезпечення прав і потреб визначених законом галузей. Зазначено, що сучасне законодавство України в цій галузі базується на різних нормативно-правових актах,

зокрема Конституції України, законах України, а також інших міжнародних договорах. Також наголошено на історію розвитку благодійності в Україні та ролі законодавства в цьому процесі. Вказують на різні види неприбуткових організацій, таких як релігійні організації, які спеціалізуються на нерелігійній діяльності. Законодавство визнає їх роль і створює правовий статус для таких організацій, що допомагає вирішувати соціальні, гуманітарні та благодійні завдання в Україні.

Ключові слова: некомерційна господарська діяльність, непідприємницькі товариства, благодійні організації, неприбуткові організації, релігійні організації.

Некомерційні організації є важливою складовою нашого сучасного громадянського суспільства, адже зазначається їхній важливий внесок у суспільний розвиток та економіку країни. Тому некомерційна господарська діяльність, яку вони провадять, не має на меті отримання прибутку, але спрямована на досягнення соціальних та економічних результатів, зокрема задоволення соціальних і духовних потреб суспільства та підвищення рівня життя населення [1].

Також некомерційна діяльність відіграє значну роль у забезпеченні добробуту населення. Це вид діяльності, який допомагає задовольнити різноманітні соціальні та культурні потреби громадян, а також сприяє розвитку громадських об'єднань.

Відповідно, особливістю некомерційної господарської діяльності є відсутність прибуткової мети. Вона може охоплювати різні види діяльності, а саме: благодійність, освіту, культуру, спорт та інші для забезпечення загального добробуту.

У вітчизняному законодавстві часто використовують синонімічні терміни, такі як «неприбуткові», «непідприємницькі», «неурядові організації», що відображає різні підходи до цього поняття, що й свідчить про складність їхньої соціально-економічної діяльності.

Доречно зазначити, що некомерційні організації відіграють ключову роль у формуванні сучасного громадянського суспільства, забезпечуючи соціальну спрямованість та добробут населення. Їхні особливості та місце в господарській системі зазначаються у контексті відсутності прибуткової мети та різних підходів до визначення поняття «некомерційна діяльність».

Відтак некомерційне господарювання – це вид господарської діяльності, яке має спільні риси з підприємництвом. Як і підприємництво, воно здійснюється у сфері виробництва, спрямоване на виготовлення та реалізацію продукції, виконання робіт чи надання послуг вартісного характеру і має цінову визначеність. Також некомерційне господарювання характеризується самостійністю та систематичністю.

Відповідно до Господарського кодексу України [1] некомерційна господарська діяльність – це самостійна систематична господарська діяльність, спрямована на досягнення економічних, соціальних та інших результатів без мети одержання прибутку. Ця форма господарювання може бути реалізована різними суб'єктами, охоплюючи державні та комунальні організації у тих галузях, де заборонено підприємництво, на підставі рішення відповідного органу влади. Також інші суб'єкти господарювання можуть займатися некомерційною господарською діяльністю, коли закон забороняє їм вести господарську діяльність у формі підприємництва.

Боднарчук О. І., Олійник І. Л. Правовий статус суб'єктів некомерційної господарської діяльності в Україні

Так, некомерційну господарську діяльність, згідно з ч. 2 ст. 52 Господарського кодексу України [1], здійснюють суб'єкти господарювання державного або комунального секторів економіки в галузях (видах діяльності), у яких заборонено підприємництво, на основі рішення відповідного органу державної влади або органу місцевого самоврядування. Також некомерційну господарську діяльність можуть здійснювати також інші суб'єкти господарювання, яким здійснення господарської діяльності у формі підприємництва заборонено законом.

Так, у ч. 3 ст. 52 Господарського кодексу України [1] визначено, що органи державної влади, органи місцевого самоврядування, їх посадові особи здійснювати некомерційну господарську діяльність не можуть.

Крім Господарського кодексу України, статтею 85 Цивільного кодексу України [2] закріплено можливість створення непідприємницьких товариств, які фокусуються на різних видах діяльності, не пов'язаних із заробітком прибутку для власників.

Також Закон України «Про банки і банківську діяльність» [3] встановлює право банків створювати некомерційні спілки й асоціації з метою захисту і представлення інтересів своїх членів, розвитку міжрегіональних і міжнародних зв'язків, наукового та інформаційного обміну і професійних інтересів. Важливо зазначити, що ці спілки та асоціації не мають права займатися банківською чи підприємницькою діяльністю та не можуть бути створені з метою отримання прибутку.

Крім того, не можна забувати про благодійні організації, які здійснюють свою діяльність з метою надання допомоги фізичним особам та іншим організаціям для досягнення благодійних цілей, забезпечення прав, законних інтересів і потреб у визначених законом сферах.

Сучасне законодавство України щодо благодійної діяльності та неприбуткових організацій ґрунтується на різних нормативно-правових актах, зокрема: Конституції України, Закону України «Про благодійну діяльність та благодійні організації», Цивільного кодексу України, Господарського кодексу України та різних міжнародних договорів.

Зокрема, початок розвитку благодійності в Україні датується 1991 роком, коли Україна стала незалежною державою. Під час президентства Л. Кучми було прийнято перший Закон України «Про благодійність і благодійні організації» [4]. Цей Закон надав правовий фундамент для розвитку благодійності в Україні та визначив поняття й принципи функціонування благодійних організацій.

Законодавство також передбачає поняття неприбуткових організацій, які визначено Податковим кодексом України [5]. Ці організації не є платниками податку на прибуток підприємств та спеціалізуються на наданні матеріальної та особистої допомоги й підтримці різних груп населення, а також громадських і благодійних ініціатив.

Отже, законодавство визнає роль благодійності та неприбуткових організацій у суспільстві, сприяє розвитку цих ініціатив і забезпечує їх правовий статус. Воно створює рамки для діяльності благодійних та неприбуткових організацій, сприяючи вирішенню соціальних, гуманітарних і благодійних завдань в Україні.

Також передбачено, що кожен вид суб'єкта некомерційної господарської діяльності регулюється відповідними законами та нормативно-правовими актами. Це створює правові межі для функціонування різних суб'єктів, які не мають на меті одержання прибутку, але спрямовані на досягнення соціальних, гуманітарних та інших цілей в інтересах громадськості [6, с. 191].

Закони України «Про благодійну діяльність та благодійні організації», «Про свободу совісті та релігійні організації», «Про професійних творчих працівників та творчі спілки», «Про громадські об'єднання», «Про кооперацію», «Про об'єднання співвласників багатоквартирного будинку» і «Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності» встановлюють правила та умови для різних суб'єктів некомерційної господарської діяльності, від благодійних організацій і релігійних організацій до творчих спілок та професійних союзів. Кожен з цих законів має свої особливості та вимоги, які стосуються конкретного виду діяльності.

Так, наприклад, державна реєстрація є обов'язковим етапом для будь-якого суб'єкта, який бажає здійснювати некомерційну господарську діяльність в Україні. Цей процес гарантує відповідність законам та нормам і дозволяє суб'єктам здійснювати свою діяльність у рамках встановлених обмежень та вимог.

Такий підхід до регулювання суб'єктів некомерційної господарської діяльності важливий для розвитку громадянського суспільства в Україні. Він створює структуровану та прозору систему, яка допомагає суб'єктам вирішувати важливі суспільні та гуманітарні завдання і сприяє змінам у правовому регулюванні некомерційної господарської діяльності для підтримки її розвитку.

Державна реєстрація означає офіційне визнання юридичної особи або фізичної особи-підприємця. Цей процес охоплює засвідчення факту створення або припинення юридичної особи, а також визнання статусу громадських формувань без статусу юридичної особи, громадських об'єднань, професійних спілок, політичних партій, організацій роботодавців, а також визнання факту набуття або позбавлення статусу підприємця фізичною особою [7]. Цей процес також охоплює внесення змін до відомостей, що містяться в Єдиному державному реєстрі юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців і громадських формувань (Єдиний державний реєстр), пов'язаних з юридичними особами та фізичними особами-підприємцями.

Далі для суб'єкта некомерційної господарської діяльності наступним кроком у легітимації є внесення відомостей до відповідного реєстру, а саме Реєстру неприбуткових установ та організацій. Згідно з Порядком ведення цього Реєстру долучення та вилучення неприбуткових підприємств, установ та організацій до або з Реєстру відбувається за поданням відповідної юридичної особи.

Інша категорія – це релігійні організації в Україні, які здійснюють два види діяльності: безпосередньо релігійну і нерелігійну. Релігійну діяльність відносять до некомерційної господарської діяльності [8], тоді як нерелігійна діяльність може бути підприємницькою.

Також правовий статус релігійних організацій та їхніх підприємств визначено Господарським кодексом України, Законом України «Про свободу совісті та релігійні організації» та іншими нормативно-правовими актами.

В Україні релігійні організації утворюються для задоволення таких потреб громадян, сповідування та поширення віри. Вони діють на підставі своєї ієрархічної та інституційної структури, обирають і змінюють персонал відповідно до своїх статутів. Створення релігійних організацій дозволено лише повнолітнім громадянам України в кількості не менше ніж 10 осіб. Після державної реєстрації вони набувають статусу юридичних осіб, і основним документом, що регулює їх діяльність, є статут або положення [8].

Адже основною метою релігійних організацій є забезпечення можливості громадянам сповідувати віру, а не здобуток прибутку. Ось чому ці організації належать до некомерційних суб'єктів господарської діяльності. Релігійні організації за своєю сутністю є юридичними особами, і їх створення вважають офіційним після державної реєстрації [8]. Вони функціонують відповідно до положень своїх статутів.

Указом Президента України від 24 лютого 2022 року в Україні був уведений воєнний стан у зв'язку з військовою агресією російської федерації [9], тому багато громадських організацій переосмислюють свою діяльність і ставлять перед собою нові завдання, які можуть відрізнятися від тих, що були визначені їх установчими документами [10]. Це може охоплювати надання допомоги Збройним силам України, тимчасовим окупованим територіям, гуманітарну допомогу та інші види діяльності [11]. Однак ці зміни можуть суперечити статутам громадських організацій, що може створити правові проблеми. Проте наразі внесення змін до статуту громадських організацій у практиці ускладнене через відсутність можливості зареєструвати такі зміни. Основна проблема полягає в тому, що внесення змін до статуту не рівнозначне внесенню змін до відомостей про громадські організації, що містяться в Єдиному державному реєстрі. Отже, зміни до статутів громадських організацій залишаються юридичною трудністю в умовах воєнного стану.

Проте значна кількість волонтерів діє без реєстрації громадських організацій. Ця ситуація призвела до ряду проблем [12]:

по-перше, волонтери, які не мають статусу громадської організації, зіштовхуються до обмежень власних ресурсів у разі спроби реалізувати глобальні проєкти. Брак власного банківського рахунку в таких волонтерів ускладнює процес фінансування і може стати на шляху до здійснення важливих проєктів;

по-друге, волонтери без статусу громадської організації стикаються з труднощами залучення крупних меценатів і благодійників. Це пояснюється тим, що потенційні благодійники можуть сумніватися в безпеці передачі коштів на картку волонтера, незалежно від його доброчесності та відповідальності;

по-третє, незареєстрованим громадським організаціям необхідно набагато більше зусиль для мобілізації людських ресурсів. Волонтери без організаційної підтримки мають обмежені можливості об'єднувати значну кількість однодумців і логістичні бази для ефективного волонтерства [13, с. 140].

Отже, із зазначеного вище можна зробити висновок, що некомерційна господарська діяльність являє собою важливу складову сучасного громадянського суспільства, спрямовану на досягнення соціальних та економічних результатів без отримання прибутку. Ця форма діяльності зазначається своєю соціальною спрямованістю і важливим внеском у суспільний розвиток та економіку. Також некомерційна господарська діяльність може бути здійснювана різними суб'єктами, охоплюючи державні та комунальні організації, органи громадських об'єднань тощо. Вона орієнтована на задоволення різноманітних соціальних і культурних потреб громадян, сприяє розвитку громадських ініціатив та громадських об'єднань.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Господарський Кодекс України : Закон України від 16 січня 2003 року № 436-IV. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2003. № 18, № 19–20, № 21–22. Ст. 144. URL : <https://www.zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text> (дата звернення: 27.10.2023).
2. Цивільний кодекс України : Закон України від 16 січня 2003 року № 435-IV. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2003. № 40–44. Ст. 356. URL : <https://www.zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (дата звернення: 27.10.2023).
3. Про банки і банківську діяльність : Закон України від 7 грудня 2000 року № 2121-III. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2001. № 5–6. Ст. 30. URL : <https://www.zakon.rada.gov.ua/laws/show/2121-14#Text> (дата звернення: 27.10.2023).
4. Про благодійну діяльність та благодійні організації : Закон України від 05.07.2012 № 5073-VI. *Відомості Верховної Ради (ВВР)*. 2013. № 25. URL : <https://www.zakon.rada.gov.ua/laws/show/5073-17#Text> (дата звернення: 27.10.2023).
5. Податковий кодекс України : Закон України від 02.12.2010 № 2755-VI. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2011. № 13–14, № 15–16, № 17. Ст. 112. URL : <https://www.zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text> (дата звернення: 27.10.2023).
6. Машковська Л. В. Поняття та класифікація некомерційних суб'єктів господарювання. *Вісник Вищої Ради юстиції*. 2012. № 11. С. 189–199.
7. Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань : Закон України від 15.05.2003 № 755-15. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2003. № 31–32. Ст. 263. URL : <https://www.zakon.rada.gov.ua/laws/show/755-15#Text> (дата звернення: 27.10.2023).
8. Про свободу совісті та релігійні організації : Закон України від 23 квітня 1991 року № 987-XII. *Відомості Верховної Ради УРСР (ВВР)*. 1991. № 25. Ст. 283. URL : <https://www.zakon.rada.gov.ua/laws/show/987-12#Text> (дата звернення: 27.10.2023).
9. Про введення воєнного стану в Україні : Указ Президента України №64/2022 від 24.02.2022. URL : <https://www.president.gov.ua/documents/642022-41397> (дата звернення: 27.10.2023).
10. Про громадські об'єднання : Закон України від 22 березня 2012 року № 4572-VI. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2013. № 1. URL : <https://www.zakon.rada.gov.ua/laws/show/4572-17#Text> (дата звернення: 27.10.2023).

11 Деякі питання забезпечення провадження господарської діяльності в умовах воєнного стану : постанова Кабінету Міністрів України від 18 березня 2022 року № 314. URL : <https://www.zakon.rada.gov.ua/laws/show/314-2022-%D0%BF#Text> (дата звернення: 27.10.2023).

12. Про волонтерську діяльність : Закон України від 19 квітня 2011 року № 3236-VI. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2011. № 42. Ст. 435. URL : <https://www.zakon.rada.gov.ua/laws/show/3236-17#Text> (дата звернення: 27.10.2023).

13. Горінов П., Драпушко Р. Волонтерська діяльність в Україні: соціально-правове дослідження : монографія. Київ : Державний інститут сімейної та молодіжної політики, 2022. 240 с.

REFERENCES

1. Economic Code of Ukraine : Law of Ukraine dated January 16, 2003 No. 436-IV. *Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine (VVR)*. 2003. No. 18, No. 19–20, No. 21–22, Art. 144. URL : <https://www.zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text> (access date: 10/27/2023).

2. Civil Code of Ukraine : Law of Ukraine dated January 16, 2003 No. 435-IV. *Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine (VVR)*. 2003. No. 40–44, Art. 356. URL : <https://www.zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (access date: 10/27/2023).

3. On banks and banking activities : Law of Ukraine dated December 7, 2000 No. 2121-III. *Information of the Verkhovna Rada of Ukraine (VVR)*. 2001. No. 5–6. Article 30. URL : <https://www.zakon.rada.gov.ua/laws/show/2121-14#Text> (date of application: 10/27/2023).

4. On charitable activities and charitable organizations : Law of Ukraine dated 07.05.2012 No. 5073-VI. *Bulletin of the Verkhovna Rada (VVR)*. 2013. No. 25. URL : <https://www.zakon.rada.gov.ua/laws/show/5073-17#Text> (access date: 10/27/2023).

5. Tax Code of Ukraine : Law of Ukraine dated December 2, 2010 No. 2755-VI. *Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine (VVR)*. 2011. No. 13–14, No. 15–16, No. 17. Article 112. URL : <https://www.zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text> (date of application: 10/27/2023).

6. Mashkovska L. V. Concept and classification of non-commercial economic entities. *Bulletin of the Supreme Council of Justice*. 2012. No. 11. P. 189–199.

7. On state registration of legal entities, individual entrepreneurs and public organizations : Law of Ukraine dated May 15, 2003 No. 755-15. *Information of the Verkhovna Rada of Ukraine (VVR)*. 2003. No. 31–32. Art. 263. URL : <https://www.zakon.rada.gov.ua/laws/show/755-15#Text> (access date: 10/27/2023).

8. On freedom of conscience and religious organizations : Law of Ukraine dated April 23, 1991 No. 987-XII. *Information of the Verkhovna Rada of the Ukrainian SSR (VVR)*. 1991. No. 25. Article 283. URL : <https://www.zakon.rada.gov.ua/laws/show/987-12#Text> (date of application: 10/27/2023).

9. On the introduction of martial law in Ukraine : Decree of the President of Ukraine No. 64/2022 of February 24, 2022. URL : <https://www.president.gov.ua/documents/642022-41397> (date of application: October 27, 2023).

10. On public associations : Law of Ukraine dated March 22, 2012 No. 4572-VI. *Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine (VVR)*. 2013. No. 1. URL : <https://www.zakon.rada.gov.ua/laws/show/4572-17#Text> (access date: 10/27/2023).

11. Some issues of ensuring the conduct of economic activity under martial law : Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated March 18, 2022 No. 314. URL : <https://www.zakon.rada.gov.ua/laws/show/314-2022-%D0%BF#Text> (access date: 10/27/2023).

12. On volunteering : Law of Ukraine dated April 19, 2011 No. 3236-VI. *Information of the Verkhovna Rada of Ukraine (VVR)*. 2011. No. 42. Article 435. URL : <https://www.zakon.rada.gov.ua/laws/show/3236-17#Text> (date of application: 10/27/2023).

13. Horinov P., Drapushko R. Voluntary activity in Ukraine: socio-legal research : monograph. Kyiv : State Institute of Family and Youth Policy, 2022. 240 p.

O. I. Bodnarchuk, I. L. Oliinyk. LEGAL STATUS OF NON-COMMERCIAL ECONOMIC ACTIVITIES IN UKRAINE

The article examines the legal status of subjects of non-commercial economic activity. It is noted that non-profit organizations are an important component of our modern civil society, because their important contribution to the social development and economy of the country is noted. A feature of non-commercial economic activity is the absence of a profitable goal. The understanding of such a legal category as "subject of non-commercial activity" is determined and its status in the modern legal reality of Ukraine is analyzed. The development of the concept and its appearance in Ukrainian legal science have been studied. Special attention is paid to the impact of the introduction of martial law on the legal category of subjects of non-commercial economic activity. Considered the important role of non-profit organizations, which are carried out by economic entities of the state or communal sectors of the economy in industries (types of activity) in which entrepreneurship is prohibited, based on the decision of the relevant state authority or local self-government body. It is emphasized that the main difference of non-commercial economic activity is the absence of a profitable goal. The role of charitable and non-profit organizations in the modern legal field of Ukraine is clarified. It was noted that these organizations play an important role in providing assistance to individuals and other organizations to achieve charitable goals and ensure the rights and needs of legally defined industries. It is emphasized that the modern legislation of Ukraine in this field is based on various legal acts, including the Constitution of Ukraine, Laws of Ukraine, as well as other international treaties. The history of the development of charity in Ukraine and the role of legislation in this process are also emphasized. Different types of non-profit organizations are indicated, such as religious organizations that specialize in non-religious activities. Legislation recognizes their role and creates a legal status for such organizations, which helps to solve social, humanitarian and charitable tasks in Ukraine.

Keywords: Non-commercial economic activity, non-entrepreneurial societies, charitable organizations, non-profit organizations, religious organizations.

Стаття надійшла до редколегії 8 листопада 2023 року

Боднарчук О. І., Олійник І. Л. Правовий статус суб'єктів некомерційної господарської діяльності в Україні